

КОРПОРАТИВ ҲУҚУҚ СУБЪЕКТЛАРИНИ ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Рахмонов Отабек Қўчқор ўғли,

Тошкент давлат юридик университети

Маъмурий ва молия ҳуқуқи кафедраси ўқитувчиси

E-mail: otabekrakhmon@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Корпоратив ҳуқуқ субъектларининг ташкил этилиши ва бекор бўлиши билан боғлиқ муносабатлар бозор иқтисодиёти шароитида муҳим аҳамиятга эга. Корпоратив ҳуқуқ субъектларининг ташкил топиши янги ҳуқуқ субъектини вужудга келтириб, иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатларда янги субъектив ҳуқуқ ва мажбуриятларни пайдо бўлиши билан бирга иқтисодий ривожланишга ўзига хос ҳисса қўша, уларнинг бекор бўлиши ҳуқуқ субъектининг барҳам топиб, мавжуд ҳуқуқий алоқалар, ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг кейинги тақдирини белгилаш ва кредиторларнинг ҳуқуқлари кафолатларини таъминлаш эвазига иқтисодий муносабатлардаги субъект фаолиятини якунлашига олиб келади.

Корпоратив ҳуқуқ субъектларининг қайта ташкил этилиши ҳар доим ўзига хос ҳаётий долзарбликни вужудга келтиради. Чунки бир ҳуқуқ субъектининг барҳам топиши ва унинг ўрнига янги ҳуқуқ субъектининг вужудга келиши ёки мол-мулкнинг кейинги тақдирини ҳал қилиш масалалари ҳар бир давлат учун ҳамма вақт муҳим аҳамиятга эга бўлган. Зеро, ушбу муносабатларнинг мамлакатда қандай тартибга солинганлигига қараб, давлатнинг иқтисодий ривожланишини белгилаб олиш мумкин.

Мақолада корпоратив ҳуқуқ субъектларининг қайта ташкил этилиш билан боғлиқ муносабатларнинг ҳуқуқий тартибга солиниши асосида илмий-назарий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: корпоратив ҳуқуқ, қайта ташкил этиш, қўшиб юбориш, ажаратиш, ажартиб чиқариш, бирлашиш, акциядорлик жамият, юридик шахс.

Бозор иқтисодиёти шароитида Республикамизда амалга оширилган туб ислохотларнинг мазмун-моҳиятида мамлакатимиз иқтисодиётини юксалтириш ва халқ турмуш даражасини ошириш, фаровонлигини юксалтириш ётади. Мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожланиши ва истиқболнинг юксалишида корпоратив ҳуқуқ субъектлари алоҳида ўрин тутди. Айнан корпоратив ҳуқуқ субъектлари жамият аъзоларининг йирик сармояларини бирлаштириш, кўп миқдордаги моддий неъматлар алмашинуви ва бу орқали катта даромад олиш эвазига мамлакатнинг иқтисодий ривожланишида асосий субъектлардан бири ҳисобланади.

Маълумки, ҳозирги кунда корпоратив ҳуқуқ субъектларининг ташкил этилиши ва бекор бўлиши билан боғлиқ муносабатлар муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Корпоратив ҳуқуқ субъектларининг ташкил топиши янги ҳуқуқ субъектини вужудга келтиради, иқтисодий ривожланишга ўзига хос ҳисса қўшади, уларнинг бекор бўлиши эса ҳуқуқ субъектининг барҳам топиб, мавжуд ҳуқуқий алоқалар, ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг кейинги тақдирини белгилаш билан боғлиқ муносабатлардаги субъект фаолиятини якунланишига олиб келади.

Корпоратив ҳуқуқ субъектларининг қайта ташкил этилиши ҳар доим ўзига хос ҳаётий долзарбликни вужудга келтиради. Чунки бир ҳуқуқ субъектининг барҳам топиши ва унинг ўрнига янги ҳуқуқ субъектининг вужудга келиши ёки мол-мулкнинг кейинги тақдирини ҳал қилиш масалалари ҳар бир давлат учун ҳамма вақт муҳим аҳамиятга эга бўлган. Зеро, ушбу муносабатларнинг мамлакатда қандай тартибга солинганлигига қараб, давлатнинг иқтисодий ривожланишини белгилаб олиш мумкин.

Корпоратив ҳуқуқ субъектларини қайта ташкил этиш ҳақида фикр юритганда шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, қонун ҳужжатларида ҳам, ҳуқуқий адабиётларда ҳам бу тушунчанинг таърифи ифодаланмайди. Фақатгина бекор бўлиш қайта ташкил этиш ва тугатиш тушунчаларининг таърифи таъкидланди. Шунга қарамай бу борада бир қанча олимлар ўз фикрларини айтиб ўтган. Масалан Ж.И.Юлдашевнинг фикрича, қайта ташкил этиш учун бекор бўлиш иборасини қўллаш маъқул. Зеро, тугатиш бекор бўлишнинг бир шакли

сифатида эътироф этилса, турли хил адашмовчиликларни (умумий маънода тугатиш ва унинг шакли сифатида ҳам тугатиш ибораси ишлатилганда) келтириб чиқариши мумкин¹.

Шунингдек А.Шукруллаевнинг фикрича, қайта ташкил этиш ҳуқуқий ворислик муносабатларини вужудга келтирувчи ҳолат бўлиб, бунинг натижасида юридик шахс ташкилий-ҳуқуқий шаклининг бекор бўлиши ёки бошқача таркибий ўзгариш амалга оширилади². Мазкур таърифда келтириб ўтилган “бошқача таркибий ўзгаришлар” деганда, корпоратив бошқарув органларининг буткул тугатилиши ҳолатини тушунмаслик лозим.

Таъкидлаш лозимки, корпоратив ҳуқуқ субъектлари тугатилиш жараёнида уларга нисбатан юридик шахслар мақомини белгилашга қаратилган нормалар татбиқ этилмаслиги мумкин. Масалан, Европа Иттифоқи Комиссияси томонидан 1997 йил апрелда тақдим этилган “Компаниялар жойлашган ерини ЕИдаги бошқа аъзо давлатларга ўтказиш тўғрисида”ги Ўн тўртинчи директивада белгиланишича, тугатиш босқичида бўлган компанияларга нисбатан компания турар-жойини ўзгартириш мумкинлиги қоидаси қўлланилмай³. Фикримизча, мазкур ҳолатни миллий қонунчилигимизга имплементацияси қилиш ҳолати мақсадга мувофиқдир.

Корпоратив ҳуқуқ субъектларининг қайта ташкил этилиши билан боғлиқ муносабатлар долзарблиги ҳамда аҳамияти яна шу билан белгиланадики, уларнинг қайта ташкил этилиши давлат учун бир вақтнинг ўзида ҳам салбий, ҳам ижобий оқибатларга олиб келиши мумкин. Масалан, бирор-бир юридик шахснинг бекор бўлиши муассисларга иқтисодий зарар келтиради, шу юридик шахсда меҳнат қилувчи ходимлар, ёлланиб ишлайдиган ишчилар учун иш жойларини йўқотишлари ва даромад манбаларининг барҳам топишига, тадбиркорлик фаолиятидаги шериклар ва контрагентлар учун ишончли шерикдан

¹ Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари – фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида.-Тошкент: ТДЮИ, 2004.-137 б.

² Шукруллаев А.Х. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини қайта ташкил этиш ва тугатишнинг фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиниши:Юрид.фан.номз.-Тошкент: 2001.-46 б.

³ Кадышева О.В. Определение национальности юридических лиц и договор об учреждении Европейского Сообщества//Вестник МГУ.Сер.11.Право.-Москва. 2002.-№5.-С.80.

айрилиш ва ўз фаолиятлари доирасининг чекланишига, давлат учун ишсизлар муаммоси ва солиқ даромадларининг камайишига олиб келади. Корпоратив ҳуқуқ субъектларини қайта ташкил этишнинг ижобий томони шундаки, бунинг натижасида иқтисодий ночор, иқтисодий ва ҳуқуқий алоқаларнинг бузилишига олиб келувчи субъектлар тугатилиб, уларнинг ўрнига янги субъектларни вужудга келтиради ёки барча ҳолатда зарар билан фаолият юритаётган субъектнинг мавжудлигига барҳам бериш эвазига бозор муносабатларидаги қонунийлик, талаб ва таклиф, рақобат қонуниятларининг амалда бўлишига шароит яратилади. Шу сабабли, корпоратив бошқарувнинг халқаро моделларида доирасида назарда тутилган Немис моделининг ўзига хос хусусияти – ижтимоий ҳимояга йўналганлик принципини қонун ҳужжатларида белгилаб ўтиш лозим.

Қайта ташкил этиш хўжалик юритуви субъектлар фаолиятини тўғри ташкил этиш билан боғлиқ вазифани бажариш мақсадида амалга оширилади⁴.

Масалан, Г.С.Шапкина фикрича, қайта ташкил этишнинг учта шаклида (қўшиб юбориш, ажаратиш, ажартиб чиқаришда) юридик шахсни бекор қилиш ва унинг ҳуқуқий вориси бўлган янги юридик шахсни ташкил этилишини назарда тутаяди, айтилиши вақтда эса, қўшиб олишда фақатгина қўшиб олинаётган субъект тугатилади, ўзгартиришда эса фақат янги субъект вужудга келиши кўзда тутилади⁵. И.В.Елисеев ҳам ўзгартиришни қайта ташкил этиш шакллари жумласига киритмайди⁶. Юқорида келтирилган олимларнинг ҳам ҳуқуқий тушунчага берган таърифини мукамал деб бўлмайди. Хусусан, уларнинг субъектив назарий фикри бир томонлама ёндашувни белгилаб ўтади. Чунончи, ўзгартиришдан бошқа қайта ташкил этиш шаклларида ҳам ташкилий ҳуқуқий шаклнинг ўзгариши ҳолати вужудга келиши мумкин. Шунингдек, айнан, қайта ташкил этиш тушунчаси моҳиятан, ташкилий ҳуқуқий шаклнинг ўзгариши сифатида назарда тутилади.

⁴ Братусь С.Н. Субъекты гражданского права.-М.:Юридлит, 1950.-221 с.

⁵ Шапкина Г.С. Новое в российском акционерном законодательстве (изменения и дополнения Федерального закона «Об акционерных обществах»)//Вестник ВАС РФ.- Мсква. 2002. - №2.-С.64.

⁶ Гражданское право.В 3-х т./ Под.ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого.-М.:Прспект, Проспект, 2003. Т.1. С.162.
WWW.HUMOSCIENCE.COM

Бу ўринда юридик шахсни қайта ташкил этишда кимнинг, муассислар ва юридик шахс органининг ёки ваколатли давлат органи ва суднинг хоҳиш истаги биринчи ўринда туришини аниқлаб олиш лозим. Б.Ибратов ва Н.Ш.Саид-Газиеваларнинг фикрича, бунда юридик шахс муассисларининг хоҳиш-истаги биринчи ўринда туради⁷.

У.Эрназаров корхонани тугатиш ва қайта ташкил этиш корхона мол-мулки эгасининг ёки шундай корхонани тугатишга ваколатли бўлган идоралар қарорига биноан ёхуд суд ёки хўжалик суди қарорига биноан амалга оширилади⁸, деб ҳисоблайди.

Юридик шахсларни “қўшиб юбориш” атамаси айна пайтда юридик шахсларни “бирлаштириш” атамаси билан бир маънода ишлатилиш ҳолатларига ҳам тўхталиб ўтиш лозим. Зеро, 1963 йилги Ўзбекистон ССРнинг Гражданлик кодексининг 39-моддасида юридик шахсларни қайта ташкил этишнинг фақат учта шакли келтирилган бўлиб, улардан биринчиси “бирлашиш” - деб номланарди. Шу билан бирга “қўшиб юбориш” ва “бирлашиш” атамалари рус тилида битта ном “слияние” деб номланади. Ажабланарли жиҳати шундаки, 1996 йил 26 апрелда қабул қилинган “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” ги қонунда АЖларни қайта ташкил этишнинг усуллари сифатида ҳам “қўшиб юбориш” (96-модда), ҳам “бирлаштириш” (97-модда) назарда тутилган эди. Мазкур қонунда “қўшиб юбориш” тушунчасига “ўз фаолиятини тугатган икки ёки бир неча жамиятнинг барча ҳуқуқлари ва мажбуриятларини ўтказиш йўли билан янги жамиятни вужудга келтириш жамиятларининг қўшиб юборилиши деб ҳисобланади” - деб таъриф берилса, “бирлаштириш” тушунчасига “бир ёки бир неча жамият фаолиятини тўхтатиб, уларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини бошқа жамиятга ўтказиш – жамиятни бирлаштириш деб ҳисобланади” - деб таъриф берилади.

Ушбу фарқлар корпоратив ҳуқуқ субъектларини қайта ташкил этишнинг икки турини амалиётда қўллашда бир қанча жиҳатларга ва хусусиятларга

⁷ Ибратов Б., Саидғозиева Н. Тадбиркорлик кафолатлари.//Истиқлол ва ҳисобот. – Тошкент, 1998. - №2. - Б.21.

⁸ Эрназаров У. Молия-хўжалик фаолиятини амалга оширишмаётган корхоналарни тугатишнинг ўзига хос хусусиятлари.//Хўжалик ва ҳуқуқ. – Тошкент, 1999. -.№10. -Б.29.

эътибор қаратишни талаб этади. Юридик шахслар қайта ташкил этилаётганда қуйидаги ҳолатлар муҳим аҳамиятга эга бўлади:

1. Қайта ташкил этишнинг барча усулларида икки ёки ундан ортиқ ҳуқуқ субъекти иштирок этади ва бундай иштирок натижасида улардан бири барҳам топади (гарчи қайта ташкил этишнинг ажратиб чиқариш ва ўзгартириш усулларида дастлаб битта ҳуқуқ субъекти иштирок этсада, қайта ташкил этишнинг мазкур усуллари амалга ошириш ва тугаллаш жараёнида камида иккита мустақил ҳуқуқ субъекти вужудга келади. Шу муносабат билан мазкур фикр юридик шахсни қайта ташкил этишнинг барча усуллари учун хос, деган хулосага келиш мумкин);

2. Бекор бўлаётган субъектнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари универсал ҳуқуқий ворислик асосида қайта ташкил этиш муносабатларидаги бошқа субъектга ўтади. Лекин бунда бекор бўлган юридик шахсга тегишли муайян фаолият билан шуғулланиш тўғрисидаги лицензиялар ҳуқуқий ворислик асосида иккинчи субъектга ўтишига йўл қўйилмайди. Бироқ бекор бўлаётган юридик шахснинг фирма номи, товар белгилари ва хизмат кўрсатиш белгилари қайта ташкил этишдаги ҳуқуқдор субъектга ўтказилади. Зеро, бу субъект хоҳ у янгидан ташкил бўлган юридик шахс бўлсин, хоҳ янги субъект бўлмасидан индивидуаллаштириш воситаларига бўлган ҳуқуқни сақлаб қолади.

3. Қайта ташкил этилиш натижасида бекор бўлган юридик шахснинг мажбуриятлари юзасидан барча талаблар унинг ҳуқуқий ворисига қаратилади. Бунда ҳуқуқий ворис мажбуриятни бажаришдан бош тортишга ҳақли эмас. Агар битта юридик шахс бўлиб юбориш орқали бекор қилинган бўлса, у ҳолда ҳуқуқий ворис ким бўлиши, тегишли битим ёки мулкдорнинг қарори билан белгилаб қуйилиши лозим.

4. Қайта ташкил этиш ҳамма вақт бекор бўлишнинг ўзаро келишув ва судгача амалга ошириладиган усули сифатида аҳамиятлидир. Юридик шахсни қайта ташкил этиш (қўшиб юбориш, қўшиб олиш, бўлиш, ажратиб чиқариш, ўзгартириш) унинг муассислари (иштирокчилари) ёки таъсис ҳужжатларида

шунга вакил қилинган юридик шахс органи қарорига мувофиқ амалга оширилиши мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, қуйидаги таклиф ҳамда хулосаларни келтириб ўтмоқчимиз:

Биринчидан, корпоратив ҳуқуқ субъектларини қайта ташкил этишда уларни ихтиёрий ҳамда мажбурий тарзда амалга ошириш тартибини миллий ҳуқуқ тизимида рақобат тўғрисидаги қонун ҳужжатларидан ташқари, корпоратив ҳуқуқ субъектлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига ҳам киритиб ўтиш лозим, мазкур ҳолат ҳуқуқни қўллаш жараёнида келиб чиқиши мумкин бўлган ихтилофларни бартараф этиш имконини беради;

Иккинчидан, корпоратив ҳуқуқ субъектларини қайта ташкил этишнинг мажбурий тартибини қонун ҳужжатларида қатъий рўйхатини белгилаб бериш зарур, айти шу ҳолат корпоратив ҳуқуқ субъектларини монополистик фаолиятдан сақланишга олиб келади ҳамда тадбиркорлик соҳасидаги эркинлигига путур етказмайди;

Учинчидан, корпоратив ҳуқуқ субъектларини қайта ташкил этишни амалга оширишда мазкур институтнинг субпринципларини яратиб ўтиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз, бу ҳолат бизга қайта ташкил этиш жараёнини соддалаштириш, низоларни вужудга келишини камайтириш, мажбурий тугатишни прогноз қилиш имкониятини яратиб беради.

Акциядорлик жамиятларини қайта ташкил этишнинг ихтиёрий шакли ҳам мавжуд бўлиб, муассис ёки юридик шахс органининг қарори бу – ушбу субъектларнинг субъектив ҳуқуқлари бўлиб, қонунда тўғридан-тўғри назарда тутилмаганлиги учун улар ўз қарорларини ҳеч қандай сабаб ёки ҳолат билан асосламасликлари мумкин. Бунда фақатгина муассис ёки таъсис ҳужжатларида шунга вакил қилинган юридик шахснинг органи юридик шахсни қайта ташкил этиш ҳақида қарор қабул қилиб, қайта ташкил этиш усулини танлайди. Жамиятни қайта ташкил этиш ва тугатиш, шунингдек тугатиш комиссиясини тайинлаш ва якуний тугатиш балансларини тасдиқлаш масалалари акциядорлар умумий йиғилишининг мутлақ ваколатлари доирасига киради ва тегишли

равишда бу масалалар акциядорлик жамиятининг кузатув кенгаши ёки ижро органи томонидан ҳал этилиши мумкин эмас. Қоида тариқасида, жамиятни қайта ташкил этиш жараёни умумий йиғилиш томонидан тегишли қарор чиқарилишидан бошланади ва жамиятнинг қайта ташкил этилиши унинг кредиторларини ноқулай аҳволга солиб қўймаслиги керак. Айтиш мумкин, яъни қайта ташкил этишни амалга оширишда корпоратив бошқарув органлар фаолиятидан норозилик келиб чиқиши эҳтимолдир. Хусусан, акциядорлик жамиятини бўлиш ёки ажратиб чиқариш натижасида миноритар акциядорлар манфаатлари ҳавф остида қолиши ёки бўлмаса, қўшиб олиш ёки қўшиб юбориш тарзидаги қайта ташкил этиш шаклларида акциядорлар сонининг ортиши, корхона мулкнинг кенгайиши оқибатида акциядорларнинг улуши озайиши, шу орқали уларнинг жамият қарорлар қабул қилиш жараёнига таъсир кўрсатиш имконидан маҳрум бўлишлари ҳоллари мулкдорлар ўртасидаги низоларга сабаб бўлиши эҳтимолдир. Айтиш мумкин, яъни қайта ташкил этиш тўғрисидаги қарорлари устидан норозиликка сабаб бўлиши мумкин. Корпоратив бошқарув органлари тизимида қайта ташкил этишдан келиб чиқувчи низолар шу таҳлитда намон бўлади.

Хулоса ўрнида айтиб ўтиш керакки, акциядорлик жамиятларини қайта ташкил этишга оид фуқаролик қонунчилигида фақатгина умумий қоидалар белгиланган. Шу билан бирга акциядорлик жамиятларининг алоҳида турларига оид бўлган қонунларда ҳам акциядорлик жамиятларини қайта ташкил этишнинг умумий принциплари ифодаланган ҳолос. Бу эса ўта мураккаб жараён бўлган қайта ташкил этишни амалга оширишда, бу жараённи тўлиқ ишлашида қўплаб қийинчиликлар ва турли хилдаги ёндашувларга сабаб бўлиши мумкин. Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб қайта ташкил этиш жараёни учун хос бўлган барча ҳолатларни ҳуқуқий жиҳатдан тўлиқ тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни белгилаш лозим деб ўйлаймиз.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари – фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида.-Тошкент: ТДЮИ, 2004.-137 б.
2. Шукруллаев А.Х. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини қайта ташкил этиш ва тугатишнинг фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиниши: Юрид.фан.номз. - Тошкент: 2001.-46 б.
3. Кадышева О.В. Определение национальности юридических лиц и договор об учреждении Европейского Сообщества//Вестник МГУ.Сер.11. Право. - Москва. 2002.-№5.-С.80.
4. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права.-М.:Юридлит, 1950.-221 с.
5. Шапкина Г.С. Новое в российском акционерном законодательстве (изменения и дополнения Федерального закона «Об акционерных обществах»)//Вестник ВАС РФ.- Мсква. 2002. - №2.-С.64.
6. Гражданское право.В 3-х т./ Под.ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого.- М.:Прспект, Прспект, 2003. Т.1. С.162.
7. Ибратов Б., Саидғозиева Н. Тадбиркорлик кафолатлари.//Истиқлол ва ҳисобот. – Тошкент, 1998. - №2. - Б.21.
8. Эрназаров У. Молия-хўжалик фаолиятини амалга оширишмаётган корхоналарни тугатишнинг ўзига хос хусусиятлари.//Хўжалик ва ҳуқуқ. – Тошкент, 1999. -.№10. -Б.29.